

Sobre l'etimologia del Vedrà

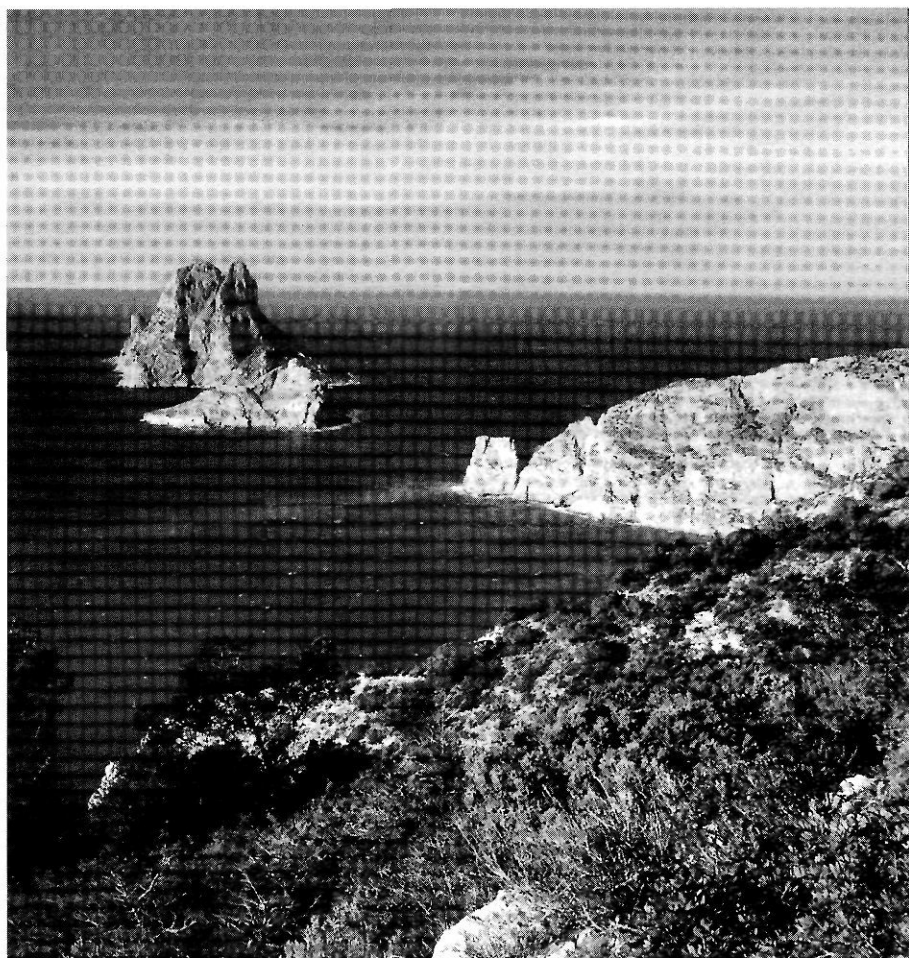
per Enric Ribes i Mari

L'objecte d'aquest article és el de comentar un interessant treball de l'investigador Cosme Aguiló sobre l'etimologia del Vedrà. És un tema que pot motivar l'interès d'un públic ampli, més enllà de l'estricta i reduït cercle d'erudits de la llengua. Per això, doncs, procuraré de fer els comentaris de forma tan planera com sàpiga, per tal que resultin comprensibles per a tothom.

L'amic Cosme Aguiló, excel·lent investigador de la toponímia de la costa de les contrades catalanes, i entre elles també d'Eivissa, publicà en desembre de 1990 un interessant treball sobre l'etimologia del nostre illot més insigne: *Una nova via d'escalada cap a l'etimologia del Vedrà*.¹ Quan vaig publicar *Noms de lloc* (Ed. Can Sifre, 1992) encara no el coneixia, i per això mateix no en vaig fer cap comentari en la revisió del meu article sobre l'etimologia del Vedrà. Ara que ja l'he paït suficientment crec que és mereixedor d'un breu comentari crític.

a) Crítica de les hipòtesis etimològiques anteriors

En Cosme Aguiló fa, primer, una raonada crítica de totes les hipòtesis que s'han plantejat fins ara i fins i tot n'aporta alguna de nova. Respecte de la vella teoria de la metàfora amb el VETERANU 'soldat veterà', Aguiló la considera «bastant forçada, sobretot si es coneix la complicada estructura topogràfica de l'illot,

El Vedrà i el Vedranell, davant l'Oliva, en una imatge presa des del cap de Llentrisca (Fotografia: Direcció General de Medi Ambient del Govern Balear, d'Àrees naturals d'especial protecció de les Illes Balears).

però pens que no es pot rebutjar del tot la idea d'aquell mot llatí si partíssim d'un (PODIUM) VETERANUM, 'el (puig) vell', ço és: 'el més antic', 'el més gran'.² Val a dir que just davant el Vedrà hi ha el cap del Jueu, encara més alt. Respecte de la hipòtesi de

Coromines i J. Mascaró Passarius (*Vedrà* < *VITRARE «a causa dels reflexos brillants que es formen quan les ones acavallades baten damunt el rocam d'aquella penya colossal»), creu que encara té «més mal arrambatge (...) en la qüestió semàntica». I imagina «que els reflexos vi-driats tant els trobaríem, si existeixen i els cercàssim, en

1 Cosme AGUILÓ, *Una nova via d'escalada cap a l'etimologia d'Es Vedrà*, a «Societat d'Onomàstica, Butlletí Interior», XLII (Sant Hipòlit de Voltregà, 1990), ps. 76-86.

2 *Ibid.*, p. 77.

Es Vedrà, com a l'Oliva o a ses Margalides».³

Respecte de la meua hipòtesi, que no consider necessari exposar una altra vegada⁴ (*Vedrà* < (FUNDUM) *PETRANUM 'terra rocosa, penyalosa, alta'), en Cosme Aguiló en diu⁵ —excessivament generós amb la meua feina— que li sembla «la més treballada, i molt ben enfocada», tot i que hi veu un obstacle «difícil de salvar»: el pas de P a v; i això no obstant reconeix que «almenys un mot ho ha aconseguit»: el cas de *verdolaga* < mossàrab **berdolaga* < llatí PORTULACA.⁶

Encara apunta Aguiló, en el seu magnífic treball, dues altres possibilitats:⁷ per un costat, la possibilitat que *Vedrà* tengués el seu origen en un antropònim, anàlogament al poble del municipi d'Osona *Vidrà* (< *Vitrano* < VICTORIANUS); i per l'altre, un document de 1051, procedent d'Urgell, «que obre noves perspectives. Es tracta d'una "petia de vinea qui est in Ursian ad ipsos veteranos". Què són aquests veterans? Llocs de poblament antic? A Mallorca els *antigors* es corresponen sempre amb monuments prehistòrics». Respecte del primer punt, ja tenim dues formes a considerar (*Vetrani*⁸ i ara *Vitrano*), davant les quals he de mostrar el meu escepticisme. A més, difícilment comptarem algun dia amb documentació que ens permeti avançar per aquest

camí. Respecte de la segona possibilitat, és tota una incògnita. A Eivissa també tenim *antigors* en alguns topònims i és possible que en el futur hi hagi algun descobriment arqueològic interessant.⁹ Correspon el *Vedrà* a algun lloc de poblament antic? El temps i l'arqueologia ens ho diran. Podria ser, com diu Aguiló, que ens trobàssim davant noves perspectives. En aquest cas, evidentment, estariem parlant d'un extens territori d'Eivissa, i no de l'illa del *Vedrà*, que pot haver estat usada com a lloc de vigilància o de caça des de temps remots,¹⁰ però difícilment de poblament. Però de moment aquesta interpretació és problemàtica, puix que també s'han trobat restes arqueològiques a moltes altres zones, i fins i tot més antigues.

b) *La proposta etimològica de Cosme Aguiló*

Esquemàticament, la teoria d'Aguiló¹¹ —molt elaborada i documentada— parteix de l'existència a l'illa del *Vedrà* de la planta *Euphorbia dendroides*, que potser en llatí rebia el nom de VERATRUM (d'on ve el català *baladre*). La planta del *Vedrà* rep el nom de *baladre* a Santanyí, i comparteix amb el *Nerium oleander*, el baladre d'Eivissa, algunes propietats tòxiques. Val a dir que l'*Euphorbia dendroides*, segons el mateix Cosme Aguiló, que maneja informacions que li ha facilitat el botànic eivissenc Nèstor Torres, no s'ha trobat encara a Eivissa. El mot llatí VERATRUM produiria una forma **veratro* en el parlar mossaràbic d'Eivissa, i simultàniament el col·lectiu *VERATRARE hauria donat **veretrar* > **vetrar*. Seguint el raonament d'Aguiló, els catalans transformarien **vetrà(r)* en *Vedrà* i l'interpretarien com a un derivat de VETERANUS 'el més vell, més alt'.

El propi investigador, autocrític com cal, veu un obstacle mal de botar en la seua argumentació,

que és la *n* dels derivats (*Vedranell*, *Vedrants*). Aguiló intenta salvar aquest obstacle amb l'evolució analògica d'altres mots: *pilà(r)* / *pilans*; *llisà(r)* / *llisans*, *llisana*; *ra(s)ó(r)* / *raons*. Però aquest fenomen sembla relativament recent a les Pitiüses i, en tot cas, propi ja de l'evolució interna de la llengua catalana. El canvi *raó(r)s* > *raons* encara s'està donant en l'actualitat, a Eivissa. El pas de *pilà(r)s* a *pilans*, molt habitual a Formentera, no deu ser gaire més antic que el repoblament de l'illa de finals del segle XVII i del XVIII, puix que a Eivissa no és freqüent. En el cas de *llisà(r)* > *llisans*, *llisana* potser es tracta d'un canvi anterior. Actualment hi ha els motius familiars *Olivans* (< *Olivà(r)*) i *Botjans* (< *Botjà(r)*), però en canvi no en trobam cap rastre en els *Llibres d'Entrevénements*,¹² que sí que registren els motius *Botja* i *Olivar*, i que abracen un període que va de 1528 a 1785. Potser ens estam referint, doncs, a un fenomen no gaire antic. I fins i tot en el cas que sí que ho fos, ens trobaríem que la *n* dels derivats de *Vedrà* o del mot llatinitzat ja apareix dins el mateix segle XIII, pocs anys després de la conquesta. Difícilment un fenomen propi de la llengua catalana pot modificar tan aviat un topònim antiquíssim.

Però si ja Cosme Aguiló entreveia que aquest era un entrebanc important en la seua argumentació, n'hi ha un altre que, al meu parer, encara pot ser major i que comentaré a continuació (deixaré ara de banda altres obstacles *menors*). Aguiló suposa que el topònim del *Vedrà* té el seu origen en l'illa, i d'ací s'estén a les costes i terres vesines. Es basa en el fet que tant el plural *Vedrants* com els topònims més particulars *Vedrà dels Ribes*, *Vedrà dels Marins*, *Vedrà dels Guersos*, etc. apareixen en els documents ja en data tardana, cap al segle XVIII. És cert. Segurament el plural no era sinó una forma d'englobar tots els *vedrants*. Però en canvi ja

3 *Ibid.*, p. 77.

4 Enric RIBES I MARÍ, *Noms de lloc* (Eivissa, Edicions Can Sifre, 1992), ps. 107-121.

5 Una nova via d'escalada..., p. 77.

6 Val a dir que encara ho ha aconseguit, també, un altre mot, com a mínim. Es tracta de la paraula *coverxa*, que a Corona s'utilitza per designar un petit sortint de roca que pot servir d'abric, a la part de gregal del Castellar, a l'antic entrador de la cala d'en Baló. Joan Coromines, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 9 vols. (Barcelona, Curial, 1980-1991), s.v. *cova*, explica el mot mallorquí *coverxo* com un derivat de COPERCULUM. Sembla evident que la forma coronera ha de provenir del femení COPERCULA.

7 Una nova via d'escalada..., ps. 77-78.

8 José Luis GORDILLO COURCIÈRES, *Formentera. Historia de una isla* (València, Albatros, 1981), p. 195.

9 Ho he fet notar a l'arqueòleg del Consell Insular d'Eivissa i Formentera, Joan Ramon.

10 Jo mateix, fa uns anys, hi vaig trobar fragments de ceràmica àrab, mig enterrats.

11 Una nova via d'escalada..., ps. 78-86.

12. Joan MARÍ CARDONA, *Illes Pitiüses*, vol. II: *Els Llibres d'Entrevénements* (Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 1981).

tenim documentat des del segle XIII que el territori que rebia el nom del Vedrà era vastíssim i a l'illa d'Eivissa. L'historiador Joan Marí Cardona¹³ diu que, a més de donar-se a les illes del Vedrà i el Vedranell, «des del segle XIII la denominació d'es Vedrà es donava a una gran extensió de terres del quartó de Portmany, que més endavant solia dir-se es Vedrans. (...) A la darrerria del segle XIII ja solen esmentar-se els Molins d'es Vedrà, i poc després també consta que diverses alqueries i rafals corresponen al terme d'es Vedrà». I en un article recent¹⁴ diu: «Aleshores (en un document de 1315), però, no es fa menció de cap nom de les costes, i així no es pot assegurar documentalment que aquelles terres ja es coneguessin amb el nom del Vedrà. Malgrat, però, que manquin els documents més antics per demostrar que el nom del Vedrà també es donava a tota¹⁵ la gran extensió de les costes que s'estén, a banda i banda, enfront dels illots del Vedrà i el Vedranell, sembla que pot admetre's amb tota seguretat, perquè els documents de la darrerria del mateix segle XIV s'encarreguen de confirmar-ho. Un nombre considerable de propietaris de la gran comarca del Vedrà hi varen inscriure, aleshores, les terres que posseïen de temps enrere». Sabem amb certesa, doncs, que un territori de l'illa d'Eivissa, on hi havia molins, rebia el nom del Vedrà ja des del segle XIII, i el que no tenim provat documentalment —però sembla que ho podem admetre «amb tota seguretat»— és que aquell territori correspongués a tota la comarca que porta aquest nom des del segle XIV com a mínim fins a l'erecció de l'església de Sant Josep.

I si el Vedrà ja era una immensa comarca del sud-oest d'Eivissa el segle XIII, difícilment s'explica

El Vedrà i el Vedranell al sol post. Al fons és perfectament visible la silueta de les costes del Montgó i els caps de la Nau i de Sant Antoni, zona divisòria dels municipis de Dénia i Xàbia, constituïda per l'extrem NE de les Serralades Subbètiques (Fotografia: Jacinto Pizarro).

que el topònim s'hagués traslladat a la major de les Pitiüses en plena època de colonització catalana i s'hagués estès tan aviat, fins i tot a punts ben llunyans des d'on no és visible l'illa del Vedrà. Com tampoc no seria massa lògic que el trasllat es portàs a terme abans de 1235, per part dels qui potser encara posseïen alguna remota idea del seu significat, si és que aquest

era *VERATRARE, com diu Aguiló.

Més aviat crec que el topònim procedeix de terra endins, d'Eivissa, i d'aquí passà als illots propers. Per altra banda, aquest és el procés que s'ha duit a terme en altres casos, com l'illa del Canar, Tagomago, l'illot de la Mesquita, l'illa d'Encalders, l'illa de les Balandres, l'illa de la Salada, la Conillera¹⁶ i d'altres.

En definitiva, tot i que som escèptic davant la proposta etimològica formulada per Cosme Aguiló, no voldria que això fos interpretat per algú, precipitadament i superficial, com un demèrit del seu treball, que crec de justícia qualificar, sens dubte, com molt més elaborat, profund i interessant que la hipòtesi que exposen Coromines i Mascaró Passarius a l'*O-nomasticon*. Fent ús d'una imatge de l'amic Cosme Aguiló, potser en la seua escalada no ha assolit el cim etimològic del Vedrà —i segurament encara no ho ha fet ningú—, però a poc a poc i entre tots anam obrint noves vies per arribar-hi. Tant de bo que prest ho puguem aconseguir.

ENRIC RIBES I MARÍ

13 Joan MARÍ CARDONA, *Illes Pitiüses*, vol. VI: *Portmany* (Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 1990), p. 447.

14 Joan MARÍ CARDONA, *Els Vedrans*, a «El Pitiús 1993» (Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 1992), ps. 4-7.

15 La cursiva és meua.

16 He d'aprofitar, ací, per rectificar una conclusió meua anterior. A *Noms de lloc*, p. 45, deia que en el cas de la Conillera «el topònim de terra ferma prové del nom de les illes que hi havia al seu davant, i no a la inversa...» Una observació més detinguda de la Conillera i de les costes de Comte m'han portat a la conclusió que anava errat, tot i que mantenc la part important de l'argumentació *Conillera* < CUNIC'LARIA 'on abunden les galeries'. Les *Conies* de Mallorca també corresponen a llocs amb pedreres de marès, molt estratificats i plens de galeries. Això mateix és el que trobam a la Conillera i a tota la costa d'Eivissa que hi ha al seu davant, a l'antic rafal de les Conilleres, i aquestes galeries, moltes voltes balmades, i no exactament les coves, degueren ser l'origen del topònim. Per altra banda, a la pàgina 46 parlava de *les Cavernes* com d'una cova. Cosme Aguiló m'ha fet observar que no es tracta de cap cova, sinó d'unes construccions humanes enrunades (de *casernes* amb caiguda de la *s* intervocàlica i inserció d'una consonant antihiàtica).